

III DEO

OSNOVNI ČINIOCI PRIVREDNOG RAZVOJA

U osnovne činioce privrednog razvoja spadaju:

- prirodno bogatstvo (resursi),
- stanovništvo,
- sredstva za rad.

1. PRIRODNO BOGATSTVO

Prirodno bogatstvo je jedan od osnovnih faktora privrednog razvoja zemlje. Ono se ispoljava kako u mogućnosti bržeg razvoja privrede, tako i u pogledu izbora pravca razvoja.

Stepen delovanja privrednih uslova i prirodnog bogatstva na razvoj nacionalne privrede različit je kao i samo bogatstvo. Prirodno bogatstvo ima svoj kvantitativni, kvalitativni i dinamički aspekt.

Kvantitativni aspekt prirodnog bogatstva ogleda se u masi raznovrsnih izvora koji nam stoje na raspolaganju.

Kvalitativni aspekt je u samom kvalitetu raspoloživih prirodnih izvora.

Prirodno bogatstvo nije statička kategorija. Dinamika korišćenja prirodnih uslova usko je povezana sa razvojem proizvodnih snaga tehnike i tehnologije, dok istovremeno razvoj proizvodnih snaga povratno deluje na dinamiku prirodnih bogatstava.

Značaj prirodnih uslova za razvoj zemlje umnogome zavisi od izabranog pravca privrednog razvoja. Zemlja čija je strateška orijentacija razvoj industrije sigurno je da mnogo više pažnje posvećuje geološkim istraživanjima i proizvodnji, odnosno, korišćenju energetske potencijala, nego što je to slučaj sa zemljama čije je osnovno opredeljenje razvoj poljoprivrede. Postoji međuzavisnost između raspoloživog prirodnog bogatstva i strategije razvoja nacionalne privrede. Prirodna bogatstva dobrim delom opredeljuju strategiju privrednog razvoja, dok sa svoje strane ova strategija bitno utiče na sama prirodna bogatstva, otkrivanje novih prirodnih bogatstava kao i njihovo korišćenje.

Prirodni uslovi, geografski položaj, klima, prirodne lepote i sl. daju određene mogućnosti. Srbija i Crna Gora raspolazu značajnim prirodnim bogatstvom. Radi se o potencijalima za razvoj poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, te o mnogim metalničnim, nemetalničnim i energetskim resursima.

Geografski položaj naše zemlje je povoljan. Kroz Srbiju i Crnu Goru vodi najbliži put koji spaja Evropu sa zemljama Bliskog istoka. Ova pogodnost nije dovoljno iskorišćena usled nedostatka odgovarajuće infrastrukture. Boljim iskorišćenjem ovih mogućnosti mogli bi se ostvariti značajni devizni efekti. Da bi se to postiglo potrebna su velika ulaganja.

Činjenica da Srbija i Crna Gora izlazi na more, stvara uslove za razvoj turizma. Čini nam se, međutim, da tu šansu nedovoljno koristimo. U pogledu strukture turističke ponude, more-planine, zimski turizam-letnji turizam. Srbija i Crna Gora se može porediti sa Španijom, Italijom, Francuskom i Grčkom. U pogledu turističkog prometa i zarade od turizma mi se nalazimo na zadnjem mestu u poređenju sa ovom grupom zemalja. Brojne mogućnosti koje nam pružaju prirodni uslovi i prirodno bogatstvo, nismo u dovoljnoj meri iskoristili. Da bi se prirodni uslovi i prirodno bogatstvo u potpunosti iskoristili potrebna su određena ulaganja, i stručnost u njihovom korišćenju.

2. STANOVNIŠTVO

Radna snaga predstavlja jedan od tri data faktora privrednog razvoja, uz privredne uslove, prirodno bogatstvo i veličinu zemlje. Ove faktore smatramo datim, odnosno poznatim. Broj stanovnika kao i struktura stanovništva menjaju se veoma sporo i te promene su vidljive i mogu se vrlo precizno predvideti.

Stanovništvo u prvom redu radni kontingent stanovništva, ima veliki uticaj na privredni razvoj. Pitanje je u kojoj meri je moguće raspoloživim proizvodnim fondovima zadovoljiti potrebe stanovništva kao proizvodnog faktora, s jedne strane i kao potrošača proizvedenih dobara s druge strane.

Jedan od značajnijih građanskih ekonomista koji je dao celovitu teoriju o razvoju i kretanju stanovništva i proizvedenih materijalnih dobara bio je engleski ekonomist Maltus¹ U "Eseju o stanovništvu". Maltus je posmatrao rast stanovništva poredeći ga sa razvojem privrede. Maltus je zaključio da stanovništvo raste po geometrijskoj progresiji (1, 2, 4, 8, 16 itd.) dok proizvodnja sredstava za održavanje stanovništva raste po aritmetičkoj progresiji (1, 2, 3, 4, 5 itd.). Budući da stanovništvo raste daleko brže no što je to slučaj sa sredstvima potrebnim za njegovo izdržavanje dolazi, u svetskim razmerama, do nesklada između broja stanovnika i raspoloživih materijalnih dobara. Posledica ovakve situacije je pojava bede, gladi i nemaštine u svetu. Po Maltusu problem je tim izraženiji što se najbrže umnožava upravo najsiromašnije stanovništvo. Neprosvećeno, siromašno stanovništvo i ono stanovništvo što se nalazi na društvenoj periferiji ima najveću stopu rasta. Time se problem disproporcije u rastu stanovništva i proizvodnje potrošnih dobara pojavljuje u još oštrijem vidu.

Da bi se ovaj problem rešio potrebno je, po Maltusovom mišljenju obuzdati rast stanovništva putem svesnog uzdržavanja i uz nužnu kontrolu populacionih kretanja. Ove mere ipak ne daju odgovarajuće rezultate. Stoga, raskorak između broja stanovnika s jedne strane i raspoloživih materijalnih dobara doprinose smanjenju stanovništva. Maltus ne ulazi u uzroke pomenutih problema već sagledava posledice i to samo delimično i nepotpuno. Maltus je tačno uočio da stanovništvo raste po geometrijskoj progresiji ali se njegova tvrdnja o kretanju proizvodnje materijalnih dobara može dovesti u sumnju. U kritici Maltusove teorije Marks je ukazao da problem nije u prebrzom rastu stanovništva jer taj

¹ Dr M. Korać: Politička ekonomija - Beograd, 1987. god.

rast podstiče kapitalistički

To je na jednoj strani siromašniji.

Postoje voljne ekonomske granice koje ograničavaju obezbeđenje građanskoj povećava p

Problemi faktora priv

Visoki p rivednog s izuzetno ve Niska kvali stvara pro se ovim pu Populaciona

U razvij svojim obin kao potroša potrošač po omogućava

3. SREDS

Sredstva jenosti sred odnose. Raz razvoja tehn usavršavanje dusobno us

Sredstva pažnja mora osnovnih sr

Broj stan od nivoa nj vodnje ekon Ovo tim pr troškova. M proizvoda. M savremenih naročito upo su velika ul

rast podstiče i rast proizvodnih fondova u globalu. Problem je, u samoj prirodi kapitalističkih produkcionih odnosa i nepravednoj raspodeli svetskog bogatstva.

To je naročito uočljivo u savremenim kretanjima svetske privrede u kojoj se s jedne strane akumuliraju velika bogatstva, a s druge strane siromašni postaju sve siromašniji.

Postoje shvatanja, koja nisu identična Maltusovim, koja ukazuju na nepovoljne ekonomske posledice prebrzog rasta svetskog stanovništva. Ističu se pri tom ograničenja u pogledu prirodnih resursa, mase akumulacije potrebne za obezbeđenje otvaranja odgovarajućeg broja novih radnih mesta i slično. I u građanskoj ekonomskoj literaturi sve više ima mišljenja da rast stanovništva povećava proizvodne sposobnosti i potrošačke kapacitete društva.

Problemi vezani za rast stanovništva i iskorišćenje stanovništva kao jednog od faktora privrednog razvoja različiti su u nerazvijenim i razvijenim zemljama.

Visoki prirodni prirast stanovništva, nezaposlenost gradskog i šire nepoljoprivrednog stanovništva, nezaposlenost i poluzaposlenost u poljoprivredi, stvaraju izuzetno velike probleme u pogledu njihovog daljeg i bržeg privrednog razvoja. Niska kvalifikaciona struktura otežava korišćenje modernije tehnike i tehnologije, stvara probleme kako u pogledu zapošljavanja tako i u pogledu nemogućnosti da se ovim putem obezbedi dovoljna akumulacija za dalji ubrzani privredni razvoj. Populaciona politika sve više postaje deo ekonomske politike.

U razvijenim zemljama stanovništvo se ispoljava kao proizvođač, ali ono svojim obimom deluje i na veličinu nacionalnog tržišta, ispoljavajući se pri tom kao potrošač proizvedenih materijalnih dobara. Na taj način ono delujući kao potrošač povratno utiče na rast privrede koristeći proizvedena dobra i time omogućava ubrzanje procesa društvene reprodukcije.

3. SREDSTVA ZA PROIZVODNJU

Sredstva za rad predstavljaju važan faktor privrednog razvoja. Stepenn razvijenosti sredstava za rad često uzrokuje ne samo ekonomske nego i šire društvene odnose. Razvijenost sredstava za rad u mnogome opredeljuje i određuje nivo razvoja tehnologije. Postoji i povratno dejstvo, naime, razvoj tehnologije ubrzava usavršavanje sredstava za rad. Razvoj sredstava za rad i tehnologije su međusobno usko povezani, međusobno se prožimaju.

Sredstva za rad sadrže u sebi objekte i opremu, odnosno mašine. Posebna pažnja mora se posvetiti i tehničkoj strukturi sredstava za rad, odnosno ukupnih osnovnih sredstava.

Broj stanovnika ima veliki uticaj, određuje zapravo veličinu zemlje, nezavisno od nivoa njene privredne razvijenosti. U savremenim uslovima masovne proizvodnje ekonomija obima može doći do punog izražaja samo na velikom tržištu. Ovo tim pre što se ekonomijom obima postiže brži rast proizvodnje od rasta troškova. Masovna proizvodnja podrazumeva smanjenje troškova po jedinici proizvoda. Moderna proizvodnja sve više zavisi od mogućnosti i obima primene savremenih sredstava za rad, predmeta rada, modernih tehnoloških postupaka, a naročito upotrebe novih i jeftinih izvora energije. Da bi se ovo postiglo potrebna su velika ulaganja, naročito u oblasti naučno-istraživačkog rada. Istovremeno da

bi se ova ulaganja isplatila potrebna je velika proizvodnja - masovna proizvodnja dobara.

Opšti nivo privredne razvijenosti značajan je jer se njime definišu, između ostalog, mogućnosti izdvajanja sredstava za investicije i akumulaciju. Ove mogućnosti treba posmatrati kako sa vrednosnog aspekta, tako i sa aspekta njegove prirodne strukture.

S jedne strane postavlja se pitanje koliko je nacionalna privreda u stanju da iz svog društvenog proizvoda, odnosno nacionalnog dohotka izdvoji za potrebe proširene reprodukcije, a da pri tom zadovolji i potrebe neproizvodne potrošnje. Visina društvenog proizvoda i nacionalnog dohotka po glavi stanovnika u osnovi određuju ove mogućnosti. S druge strane, proizvodna struktura jedne nacionalne privrede mora da omogući prirodni sadržaj ovih komponenti. Tu pre svega mislimo na sredstva za rad, predmete rada, a u modernoj privredi u sve većoj meri odgovarajuće izvore energije.

Sa povećanjem opšte privredne razvijenosti zemlje otvaraju se mogućnosti izvora, pri čemu se proširena reprodukcija u sve većoj meri zasniva i na sopstvenoj proizvodnji potrebnih investicionih dobara. Ovakav razvoj znači osamostaljivanje nacionalne privrede od razvijenih zemalja, kako u pogledu novčane akumulacije, tako i u pogledu realne akumulacije. Što je nivo razvoja viši to je i njena samostalnost veća i to svakako otvara bolje perspektive u pogledu budućeg privrednog razvoja.

4. ČINIOCI PROIZVODNJE

Proizvodnja nastaje kombinovanjem, upotrebom sledeća tri faktora proizvodnje: 1. ljudski, 2. prirodni i 3. tehnički faktor proizvodnje.

1. Ljudski faktor - radna snaga.
2. Prirodni faktor - predmeti rada.
3. Tehnički faktor - sredstva za rad.

Kombinovanom upotrebom faktora proizvodnje ljudi proizvode potrošna dobra i to direktno ili indirektno proizvodeći prvo kapitalna-investiciona dobra, sa kojima se brže proizvode potrošačka dobra. Proizvodnja potrošačkih i kapitalnih dobara mora biti utoliko veća ukoliko ljudi žele da žive bolje. Kod analize proizvodnje bitna su dva osnovna momenta:

1. Faktori proizvodnje nisu neograničeni, oni su nedovoljni-retki. Nemoguće je proizvoditi u neograničenim količinama potrošačka i kapitalna dobra.
2. Isti faktori proizvodnje mogu da služe za proizvodnju različitih dobara. Oni se mogu upotrebiti samo za proizvodnju potrošačkih ili samo za proizvodnju kapitalnih dobara, ili jednim delom za proizvodnju potrošačkih, a drugim delom za proizvodnju kapitalnih dobara. Upotreba faktora proizvodnje može biti alternativna.

Ograničenost, nedovoljnost i alternativa faktora proizvodnje dovode do tri osnovna problema:

1. Prvi ek
šta proizvo
proizvoditi.

2. Drugi
proizvodnje,
nacije faktor
mičnost.

3. Treći e
Tu je probl

Ekonomsk
proizvoditi -
nivoa privred
ili robno-no
savremenim

1. Tržišta

2. Putem

Poznati ek
da su resurs
neograničeni
proizvedeno
kao produke

Nedovoljn
nastaju-nalaz
mista.

Najraspro
nauku koja
rada, kapital
benih, indus

Predmet
imaju altera
kako i za

Rad i ze
osnovi ta d

Kapitalna

Ukoliko s
šire i njena
faktor proiz

Kapitalna
i u tom pog
postoji veor
tivnoj) potro
su daljoj p
dobara. Kap
vodnje - "i